

דף שבועי

בס"ד

פרשות ויקהל פקודי, תשפ"ג, מספר 1512

מי יצר את מרכיבי המשכן? תופעת הנסתר הסתמי רענן אייכלר

הנסתר הסתמי נראה לנו מוזר, כיוון שדוברי עברית הפסיקו להשתמש בו כבר בתקופת בית שני. שינוי זה יצר תופעה מעניינת, שאני קורא לה "הבריחה מהנסתר הסתמי". מתקופת חז"ל ועד היום, כאשר יש דרך חלופית להבין קטע שמופיע בו נסתר סתמי, יש נטייה לבחור בדרך החלופית. דוגמה משעשעת היא:

וְשֵׁם אֶשֶׁת עֶמְרָם יוֹכָבֵד בַּת לֵוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ
לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם (במ' כו:נט).

לא נאמר לנו מי ילדה את יוכבד ללוי. ילדה אותה מי שילדה אותה. אך בעלי הפירוש "דעת זקנים" כתבו: "כי אשתו של לוי אותה שמה". כלומר, פרשנים אלה לא היו מוכנים לקבל את האפשרות שנושא הפועל "ילדה" לא הוגדר. הם חיפשו מילה בטקסט שיכולה למלא את תפקיד הנושא, ונדחקו לפרש שהיולדת היא אישה ששמה הוא "אותה"¹.

כעת נפנה לפרשותינו. שתי הפרשות מספרות בין השאר, בשלוש חטיבות שונות, על יצירת מרכיבי המשכן השונים:

1. החטיבה הראשונה (שמ' לו:ח-לח) עוסקת ביצירת המרכיבים המבניים של המשכן עצמו.

אם אגש אליכם ברחוב ואומר: "בשנת 1955 ייסדו את אוניברסיטת בר-אילן", תבינו את כוונתי: אוניברסיטת בר-אילן נוסדה בשנת 1955. אמנם לא ציינתי מי הם אלה שייסדו אותה, אבל ברור שזה משום שזהות המייסדים אינה חשובה או אינה ידועה לי כרגע. אם, לעומת זאת, אומר: "בשנת 1955 ייסד את אוניברסיטת בר-אילן", אני מניח שתתמהו, כי אין מדברים כך. אבל בתקופת המקרא דיברו כך. למשל, "על פן קרא שמה בבל" (בר' יא:ט). לא נאמר לנו מי קרא לעיר "בבל", אלא הכוונה היא שהעיר נקראה בבל. קרא מי שקרא. או "וַיֵּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִידָךְ חַלְהָ" (בר' מח:א), אמר מי שאמר.

כאשר נושא של פועל נשאר בלתי מוגדר, כמו בדוגמאות לעיל, הוא נקרא "נושא סתמי". וכאשר הפועל הוא בגוף שלישי יחיד, כמו בשתי הדוגמאות מבראשית, אפשר לקרוא לנושא "נסתר סתמי". תופעת הנסתר הסתמי נפוצה למדי בתנ"ך בכלל ובפרקי המשכן של התורה בפרט. למשל, על המנורה נאמר:

וְהָעֶלָה אֶת נִרְתִּיהָ וְהָאִיר עַל עֶבֶר פְּנִיָּה (שמ' כה:לז).

הנושא של הפעלים המודגשים אינו יכול להיות אהרון, כי הוא יוזכר רק בהמשך (שמ' כז:כא), אלא הכוונה היא שיעלה ויאיר מי שאחראי על פעולות אלה, יהיה אשר יהיה. וכך אכן הבינו רשב"ם, חזקוני והתרגום המיוחס ליונתן שם.

* פרופ' רענן אייכלר, המחלקת לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

** דבר תורה זה הוא עיבוד של מאמר בדפוס: Raanan Eichler, "3s Verbs with Indefinite Subjects in the Tabernacle Pericopes of Exodus, Festschrift volume (FAT; Tübingen: Mohr Siebeck), in press
1 אני מודה לד"ר נריה קליין שהפנה את תשומת ליבי לדוגמה זו.

(ועוד שלושים ושניים פעלי עשייה ביחיד)...

**וְצַפָּה רְאִשִּׁיהֶם וְחִשְׁקֵיהֶם זֶהָב וְאֲדָנִיָּהֶם חֲמִשָּׁה
נְחֹשֶׁת (שם:לח).**

מיהו הנושא הדקדוקי של שלושים ושישה פעלים אלה? האם הנושא הוא "כָּל חֶכֶם לֵב בְּעֵשִׂי הַמְּלָאכָה"? התשובה שלילית, שהרי הפעלים הם ביחיד, ואילו חכמי הלב הם רבים. לכן, בפרקי המשכן, פעלים שחכמי הלב הם נושאם מופיעים תמיד ברבים, גם בתחילת הקטע הזה עצמו ("וַיַּעֲשׂוּ" (שם' לו:ח)) וגם בכל מקום אחר (שם' כח:ג-ו; לה:י; כה; לו:ד-ה). האם הנושא של שלושים ושישה הפעלים הללו הוא בצלאל? גם כאן התשובה שלילית, שהרי הוא נזכר לאחרונה במרחק שישה פסוקים שלמים לפני חטיבה זו (לח:ב), וחכמי הלב מפסיקים בינו לבין הפעלים האלה. ועוד, אם בצלאל הוא הנושא של פעלים אלה, אז תהיה סתירה בתוך פסוק ח: בחציו הראשון נאמר שכל חכמי הלב עשו את היריעות, ואילו בחציו השני נאמר, לפי פירוש זה, שבצלאל עשה אותם.

ברגע שאנו מודעים לתופעת הנסתר הסתמי, אנו רואים שאין כאן בעיה. הנושא הדקדוקי של שלושים ושישה הפעלים הוא סתמי. כביכול כתוב: 'כרובים מעשה חושב הן נעשו', ו'תחבורנה חמש היריעות אחת אל אחת, וחמש יריעות חוברו אחת אל אחת' וכו', עד 'וצופו ראשיהם וחישוקיהם זהב'. הפעלים עצמם אינם מגלים מי עשה את היריעות, מי חיבר אותן וכו' ומי ציפה את ראשי עמודי החצר, אבל תחילת החטיבה מגלה גם מגלה: מי שעשה את כל הפעולות הללו הוא "כָּל חֶכֶם לֵב" (שם' לו:ח). אם כן, החטיבה אומרת לנו שהמרכיבים המבניים של המשכן עצמו נוצרו על ידי כל חכמי הלב,² ולא על ידי בצלאל לבדו, כפי שהבינו קוראים רבים.³

כעת נעבור למקרה סמוי של נסתר סתמי, בתחילת החטיבה השלישית, שהיא תחילת פרשת פקודי:

2. החטיבה השנייה (שם' לז:א – שם' לח:כ), שמסתיימת בסוף פרשת ויקהל, עוסקת ביצירת רהיטי המשכן העיקריים, בשמן המשחה ובמרכיבי החצר השונים.

3. החטיבה השלישית (שם' לח:כא – שם' לט:לא), שמתחילה בתחילת פרשת פקודי, עוסקת ביצירת בגדי הכהנים. אך היא מקדימה לתיאור יצירתם את חשבון התרומות למשכן.

מי בדיוק יצר את כל הדברים האלה? החטיבה השנייה פותחת במילים "וַיַּעֲשׂוּ בְּצִלְאֵל אֶת הָאָרֶן" (שם' לז:א), ואז היא ממשיכה בסדרה ארוכה של פעלי עשייה ביחיד: "וַיַּצְפֶּהוּ", "וַיַּעֲשׂוּ" (שם:ב) וכו'. נראה שהנושא של פעלים אלה הוא בצלאל. אם כן, נאמר לנו בחטיבה זו שבצלאל יצר בעצמו את רהיטי המשכן העיקריים, את שמן המשחה ואת מרכיבי החצר השונים.

החטיבה השלישית פותחת באזכור של בצלאל ואהליאב (שם' לח:כב-ג), ובהמשך יש בה תערובת של פעלי עשייה ביחיד וברבים. טבעי להבין שהנושא של הפעלים ביחיד הוא בצלאל, והנושא של הפעלים ברבים הוא בצלאל ואהליאב. אם כן, נאמר לנו בחטיבה זו שבצלאל ואהליאב יצרו את בגדי הכהנים, אך כיוון שבצלאל היה האומן העיקרי, החטיבה מתייחסת לפעמים רק אליו.

בחטיבה הראשונה (שם' לו:ח-לח), שכאמור עוסקת במרכיבים המבניים של המשכן עצמו, יש לנו בעיה. החטיבה פותחת במילים:

**וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֶכֶם לֵב בְּעֵשִׂי הַמְּלָאכָה אֶת הַמִּשְׁכָּן
עֲשׂוֹר יְרִיעֹת (שם' לו:ח^א).**

ואז היא ממשיכה מיד בסדרה של שלושים ושישה פעלי עשייה שכולם ביחיד:

**שֵׁשׁ מִשְׁזָר וַתְּכַלֵּת וְאָרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי כְּרִבִּים
מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב עֲשֵׂה אֹתָם (שם' לו:ח^ב);**

**וַיַּחְבֵּר אֶת חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אֶחָת אֶל אֶחָת וְחֲמֵשׁ
יְרִיעֹת חֲבֵר אֶחָת אֶל אֶחָת (שם:י);**

2 וראו רמב"ן על לו:ח.
3 למשל, הנצי"ב על לו:יג ועל לו:יז.

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה
לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבְּתוֹן לָהּ כֹּל הָעֵשָׂה בּו מְלֶאכֶה
יִמַּת (שׁמ' לח:ב);

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת
שַׁבְּתוֹן מְקַרָּא קֹדֶשׁ כֹּל מְלֶאכֶה לֹא תַעֲשׂוּ שַׁבַּת
הוּא לָהּ בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם (ו' כג:).

גרסת הפסוק הראשון, "יעשה", קשה, שהרי מין הפועל
הסביל הוא זכר, ואילו נושא הפועל "מלאכה" הוא שם
עצם נקבי.⁴ סביר אם כן, שגם כאן הכוונה המקורית
הייתה שהמילה "יעשה" תיקרא כפועל פעיל בעל נושא
סתמי: 'ששת ימים יעשה מלאכה'. יעשה מי שיעשה.

תופעת הנסתר הסתמי בתנ"ך מעולם לא נחקרה
באופן שיטתי. אני סבור שיש יותר מאלף מקרים
כאלה, שרבים מהם נשכחו לחלוטין במהלך הדורות
ומחכים שיגלו אותם מחדש.⁵

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של
אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע
בדוא"ל.
f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 למרות קושי זה, בתורה השומרונית, הכתוב וההגייה
המסורתית בכל שלושת הפסוקים הוא "יעשה". ואילו
בתרגום השבעים, נראה שהמתרגמים הקדמונים קראו
בכל שלושת הפסוקים "תעשה", פועל פעיל בגוף שני!
מגילות מדבר יהודה שבהן פסוקים אלה שרדו מתאימות
לנוסח המוכר לנו: "יעשה" בשם' לא:טו במגילת
^{4QLev} ו-"תעשה" בוי' כג: במגילת ^{4QpaleoExod}.
5 לדוגמה שבה מודעות לתופעה משפיעה השפעה
משמעותית על פשט הכתוב ופותרת בעיות עתיקות,
ראו: Raanan Eichler, "A Sin Is Borne: Clearing Up
the Law of Women's Vows (Numbers 30)", *Vetus*
Testamentum 71/3 (2021): 317–328

אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדוּת אֲשֶׁר פָּקַד עַל פִּי
מֹשֶׁה עֲבַדְתָּ הַלְוִיִּם בְּיַד אֵיתָמָר בִּן אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן
(שׁמ' לח:כא).

שתי בעיות ישנן במילה "פקד" כאן. ראשית, היא אינה
מתאימה במספר לנושא שלה – "פקודי המשכן". היינו
מצפים לראות: 'אשר פוקדו על פי משה', ברבים.
שנית, השורש פק"ד בבניין פועל מופיע רק עוד פעם
אחת בכל התנ"ך: "פקדתי יתר שנותי" (יש' לח:י). גם
ההופעה היא בעייתית, שכן במגילת ישעיהו הגדולה
(עותק של ספר ישעיהו מתקופת בית שני) כתוב
"פקודתי" במקום "פקדתי", ומהתרגומים העתיקים של
ספר ישעיהו ניכר שהמתרגמים קראו את המילה שם
דווקא כפועל פעיל בבניין קל: "פקדתי" או "פקדתי".

נראה אם כן, שגם בפסוק שלנו, הכוונה המקורית
הייתה שהמילה "פקד" תיקרא בבניין קל, כפועל פעיל
בעל נושא סתמי: 'אלה פקודי המשכן משכן העדת
אשר פקד על פי משה'. פקד מי שפקד. ואכן יש פסוק
דומה, במפקד הלוויים, שבו הפועל הנסתר "פקד"
מנוקד כך והנושא שלו ודאי סתמי:

עַל פִּי ה' פָּקַד אֹתָם בְּיַד מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל
עֲבֹדָתוֹ וְעַל מַשְׁאוֹ וּפְקֻדָּיו אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה
(במ' ד:מט).

נראה כי בגלל הבריחה מהנסתר הסתמי, קוראי התורה
התחילו כבר בימי קדם לקרוא באופן אינטואיטיבי את
המילה "פקד" בפסוק שלנו כפועל סביל – "פקד",
ולימים גולמה קריאה זו בסימני הניקוד כאשר אלה
הוספו לטקסט.

נסיים במקרה מורכב יותר, שנמצא חלקית
בפרשת ויקהל. ישנם שלושה פסוקים דומים בתורה על
איסור עשיית מלאכה בשבת:

שֵׁשֶׁת יָמִים יַעֲשֶׂה מְלֶאכֶה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת
שַׁבְּתוֹן קֹדֶשׁ לָהּ כֹּל הָעֵשָׂה מְלֶאכֶה בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת
מוֹת יִמַּת (שׁמ' לא:טו);